

DOI 10.32900/2312-8402-2023-129-90-102

УДК 631.152.3:636.2

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УПРАВЛІННЯ РОЗМІРАМИ ТА МАСШТАБАМИ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОГО НАПРЯМУ

Красноручький О. О., д. е. н., професор,

<https://orcid.org/0000-0003-1744-3257>

Інститут тваринництва НААН

Смігунова О. В., к. е. н., доцент,

<https://orcid.org/0000-0002-9660-3361>

Державний біотехнологічний університет,

Чигринов Є. І., д. с.-г. н., професор,

<https://orcid.org/0000-0001-7707-8269>

Інститут тваринництва НААН

В статті виконано обґрунтування стратегічних орієнтирів формування раціональних розмірів аграрних підприємств молочного напрямку спеціалізації в контексті підвищення економічної ефективності їх діяльності. Окреслено основні елементи понятійно-категоріального апарату досліджень розмірів, масштабу, спеціалізації та концентрації виробництва в аграрних підприємствах. Визначено, що розмір аграрного підприємства молочного напрямку є комплексною характеристикою його виробничого потенціалу, яка відображає за допомогою системи показників площі землекористування та поголів'я сільськогосподарських тварин можливості підприємства щодо досягнення певних результатів виробництва молока та його інтенсифікації при збереженні просторових характеристик підприємства. Вивчено особливості формування та функціонування організаційно-економічного механізму управління розмірами аграрних підприємств молочного напрямку. Обґрунтовано методичний підхід до зміни розмірів аграрних підприємств-виробників молока. Виконано оцінку динаміки рівнів спеціалізації, концентрації та економічної ефективності виробництва і реалізації молока в аграрних підприємствах. Виявлено тенденції залучення інструментарію раціоналізації виробничої структури та розмірів підприємств-виробників молока. Обґрунтовано напрями розвитку економічного потенціалу аграрних підприємств молочного напрямку спеціалізації. Окреслено специфіку та межі використання інтеграційних інструментів раціоналізації розмірів аграрних підприємств-виробників молока. Визначено стратегічні орієнтири стабілізації стану галузі молочного скотарства в сучасних умовах, а також ідентифіковано виключне значення польового кормовиробництва, як каталізатора розвитку галузі. Встановлено, що ключовими стратегічними орієнтирами розвитку молочного скотарства в аграрних підприємствах мають стати недопущення погіршення стану земельних угідь в користуванні агрохолдингов, мультинаціональних компаній та крупних землекористувачів з внесенням відповідних регуляторних заходів; дотримання продовольчої безпеки держави шляхом збалансування внутрішнього виробництва за рахунок стимулювання вітчизняного тваринництва; розвиток експортного потенціалу та зниження імпортозалежності внутрішнього ринку.

Ключові слова: молочне скотарство, польове кормовиробництво, спеціалізація, концентрація, стратегічне управління, механізм.

Воєнно-політична та соціально-економічна ситуація в державі створила низку нестандартних викликів, з якими ключові галузі національної економіки, в цілому, та сільськогосподарське виробництво, зокрема, не стикалися протягом всього періоду існування незалежної України. Ускладнення експорту, зрушення в структурі витрат та цін на продукцію, пов'язані з надзвичайним подорожчанням логістичних процедур, загострення виробничих, фінансових та інвестиційних ризиків, обумовлених воєнними діями, прискорили скорочення вітчизняного виробництва та потенціалу його суб'єктів. Значною мірою вказане відбилося на виробництві продукції молочного скотарства, як надзвичайно чутливої підгалузі сільськогосподарського виробництва. При цьому тенденції до зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин та, відповідно, обсягів виробництва продукції, які існували останнім часом, лише поглибилися.

Структурні зрушення, що відбувалися в аграрному секторі національної економіки протягом останніх тридцяти років, значною мірою вплинули на галузеву структуру, розміри та масштаби виробництва в аграрних підприємствах. На фоні змін в тенденціях забезпечення економічної ефективності, викривлення пропорцій обміну між продуктовими та ресурсними ринками, в занепаді в аграрних підприємствах виявилась підгалузь молочного скотарства, значні обсяги її продукції почали вироблятися нездатними забезпечити стабільність якості продукції господарствами населення, а матеріальна база аграрних підприємств руйнувалась. При цьому саме молочне скотарство протягом всього трансформаційного періоду лишалося тим галузевим напрямом спеціалізації аграрних підприємств, який дозволяв та дозволяє здійснювати компенсацію негативного впливу сезонних факторів на ринках сільськогосподарської продукції.

Структурні зрушення, які відбулися в спеціалізації вітчизняних аграрних підприємств, унеможливають досягнення високої ефективності підприємствами молочного напрямку без змін їх розмірів, масштабів виробництва, технологій, корекції підходів до організації та управління основною діяльністю. Крім того, суттєвих змін зазнали механізми взаємодії підприємств-виробників з постачальниками ресурсів, послуг та покупцями продукції, а трансформації структури власності аграрних підприємств викликали зміни їх розмірів. Останнє створило певні обмеження для розвитку молочного скотарства в частині раціонального формування сировинної бази підприємств-виробників молока.

Вказані проблемні питання потребують негайного вирішення за рахунок втручання з боку держави, адже від таких дій залежить дотримання досягнутого рівня продовольчої безпеки держави, а також збереження вкрай важливого для підтримання фінансово-економічної стійкості та збереження потенціалу майбутнього економічного зростання сільськогосподарських товаровиробників напрямку виробничої спеціалізації. Нажаль, протягом 2022 року як за офіційними, так і за незалежними оцінками поголів'я корів в усіх категоріях господарств скоротилося на 12,8-13,1 %, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах на 5,8-6,4 %, а в господарствах населення – на 13,5-13,7 % у порівнянні з показниками 2021 року. До того ж, процес скорочення поголів'я відбувся на фоні зменшення рівня продуктивності корів на 1,5-2,0 % за цей же період [1, 2]. При цьому економічних, фінансових та ринкових стимулів до виправлення цієї ситуації через об'єктивні причини не прослідковується, заходи прямої державної фінансової підтримки товаровиробників в межах бюджетної програми «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції» є недостатніми для подолання тенденції до скорочення виробництва на фоні подорожчання ресурсів та об'єктивного зростання рівня ризикованості фун-

кціонування галузі. В таких умовах на мікро- та макрорівні необхідною стає реалізація таких стратегічних управлінських рішень, які б дозволили створити належні умови та стимули для збереження виробничого потенціалу підприємств-товаровиробників, стабілізації показників наявності поголів'я сільськогосподарських тварин та зростання обсягів виробництва продукції.

Метою дослідження є ідентифікація стратегічних орієнтирів визначення розмірів та масштабів виробництва аграрних підприємств молочного напрямку на основі визначення сучасного стану та перспектив розвитку галузі у поточних умовах з урахуванням характеристик та параметрів потенціалу суб'єктів сфери виробництва продукції молочного скотарства.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення окресленої мети дослідження та структуризації його матеріалів, наведених у публікації, використовувались такі загальнонаукові та спеціальні методи: монографічний (при вивченні досвіду та особливостей функціонування аграрних підприємств молочного напрямку), метод аналізу та синтезу (при ідентифікації структурно-динамічних тенденцій концентрації та спеціалізації, тенденцій зміни рівня економічної ефективності підприємств-виробників молока); абстрактно-логічний та структурно-логічний (при визначенні архітектури організаційно-економічного механізму раціоналізації розмірів підприємств молочного напрямку). Джерелами інформації для застосування вказаних методів стали результати вивчення наукових праць дослідників актуалізованих проблемних питань, нормативно-правові акти, дані Державної служби статистики та результати власних спостережень за діяльністю аграрних підприємств молочного напрямку.

Результати досліджень. Вітчизняний та світовий досвід переконує в тому, що ключовою умовою підвищення ефективності виробництва молока в аграрних підприємствах є досягнення раціональних рівнів спеціалізації та концентрації виробництва, що дозволяє ефективно застосовувати прогресивні виробничо-технологічні та організаційно-управлінські рішення в практиці основної діяльності підприємств-товаровиробників у відповідності з рівнем розвитку їх економічного потенціалу. Останнє актуалізує питання раціоналізації розмірів аграрних підприємств молочного напрямку з огляду на критерії концентрації поголів'я, продуктивності тварин, обсягів та стабільності бази польового кормовиробництва.

Абстрактно-логічний аналіз сутності процесу управління розмірами аграрних підприємств дозволяє стверджувати, що склад базових категорій, яких цей процес торкається вичерпується дефініціями «спеціалізація», «концентрація», «розмір підприємства», «масштаб виробництва». Логіко-структурна схема їх взаємозв'язку, окреслена через призму управління раціоналізацією розмірів підприємств представлена на рис. 1.

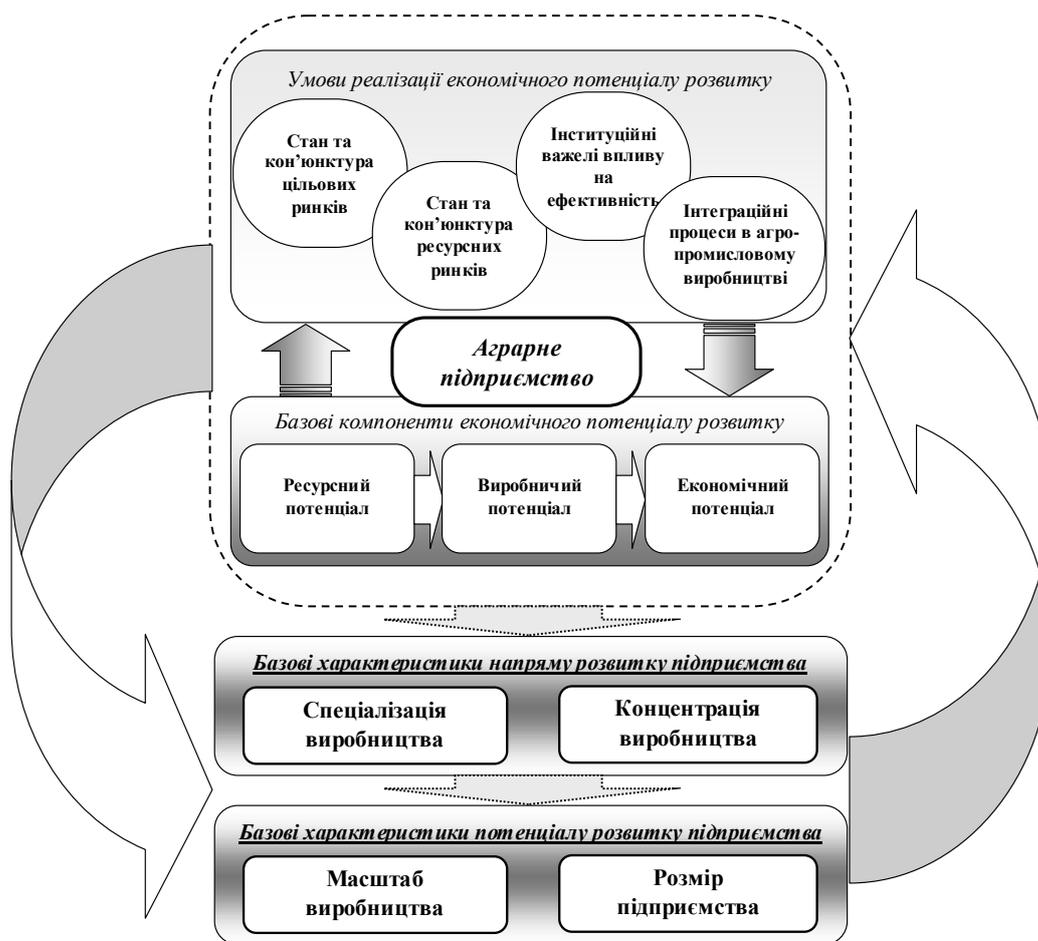

Рис. 1. Взаємозв'язок спеціалізації, концентрації та масштабу виробництва в процесі раціоналізації розміру аграрного підприємства.

Критичний аналіз наукових позицій та генезису основних категорій та понять дослідження дозволили визначити, що поняття розміру аграрного підприємства знаходиться у органічному взаємозв'язку з категоріями «спеціалізація» і «концентрація» виробництва та капіталу. В свою чергу, саме дуалістичний характер об'єктних сфер спеціалізації та концентрації з огляду на інертність аграрного виробництва та використання в ньому земельних угідь сільськогосподарського призначення, в якості не відновлювального та незамінного ресурсу процесу виробництва, зумовлює однозначне трактування розміру аграрного підприємства через показники його площі у деталізованому доповненні показниками масштабу виробництва.

В межах будь-якого галузевого напрямку, об'єктність спеціалізації та концентрації та ідентифікація розмірів має свої особливості. Не є виключенням і молочне скотарство. Безумовно, розмір підприємства характеризується його площею. Втім, якщо мова йде про підприємства тваринництва, зокрема, молочного скотарства, на перший план виходять показники поголів'я тварин, в нашому випадку, молочного стада, які вже є характеристиками масштабу, адже від кількості поголів'я безпосередньо залежать обсяги виробництва продукції. В дореформені часи показники поголів'я знаходилися у безпосередньому взаємозв'язку не тільки з обсягами виробництва, а й з площами сільськогосподарських угідь, адже в межах кожного підприємства проблема виробництва кормів для утримання власного поголів'я була успішно вирішена, тобто площа земельних угідь під кормовими культурами фактично виступала обмеженням поголів'я корів зі шлейфом в під-

приємствах молочного напрямку. Наразі вказані пропорції є порушеними, а розвиток молочного скотарства в аграрних підприємствах потребує перегляду інструментарію управління його розмірами.

Сучасний стан молочного скотарства характеризується стійкою тенденцією до погіршення. Офіційні статистичні дані підтверджують те, що більшою мірою це стосується господарств населення, як категорії дрібних товаровиробників (табл. 1, 2), адже вони займають більшу частину у загальній структурі виробництва продукції тваринництва, то це істотно впливає на кінцевий результат щодо забезпечення населення продуктами харчування. Останніми роками виробництво молока на 1 особу і відповідно споживання, скорочується: 2015 р. – 248 кг, 2019 р. – 230 кг, 2020 р. – 222 кг, 2021 р. – 211 кг [3]. Хоча за останнє десятиріччя темпи зменшення чисельності поголів'я корів уповільнилися, однак їх кількість продовжує скорочуватися до критичного рівня, нижче якого валове виробництво молока стає загрозливо низьким для забезпечення продовольчої безпеки країни. В цілому з 1990 року по теперішній час спостерігається стрімке падіння виробництва молока в Україні на рік - з 24,5 млн тон до 8,7 млн тон у 2021 році (зменшення виробництва у 2,8 рази). У аграрних підприємствах загальне річне виробництво молока скоротилося з 18,6 млн тон до 2,7 млн тон, тобто у 6,7 рази і стабілізувалося на такому рівні, а у господарствах населення валове виробництво молока при зростанні у 2010 році до 9,0 млн. тон повернулося до рівня 1990 року у 5,9 млн т.

Таблиця 1

Виробництво молока господарствами різних категорій у 1990-2021 рр.

Роки	Обсяг виробництва по роках, тис. т					
	1990	1995	2000	2010	2015	2021
Усі категорії	24508,3	17274,3	12657,9	11248,5	10615,4	8713,9
Підприємства	18634,1	9443,0	3668,7	2216,6	2669,2	2767,7
Господарства населення	5874,2	7831,3	8989,2	9031,9	7946,2	5946,2

Таблиця 2

Поголів'я корів у різних категоріях господарств у 1991-2022 рр.

Роки	Поголів'я по роках, тис. голів					
	1991	2001	2011	2015	2021	2022
Усі категорії	8378,2	4958,3	2631,2	2262,7	1722,1	1544,0
Підприємства	6191,6	1851,0	589,1	529,2	450,5	424,6
Господарства населення	2186,6	3107,3	2042,1	1733,5	1271,6	1119,4

В дослідженні визначено, що розмір аграрного підприємства молочного напрямку є комплексною характеристикою його виробничого потенціалу, яка відображає за допомогою системи показників площі землекористування, кількості поголів'я та продуктивності тварин, а також спроможності підприємства досягати певних виробничих результатів та створення резервів інтенсифікації при збереженні просторових характеристик.

Зрушення у вітчизняному сільському господарстві ще до початку збройної агресії призвели до суттєвої деформації галузевої структури аграрних підприємств, превалювання виробництва продукції рослинництва спричиненого підви-

щеним рівнем його економічної ефективності, оборотністю капіталу, порівняно низькій потребі в інвестиційних ресурсах розвитку, а також значному скороченню виробництва тваринницької продукції, перенесенням значних його обсягів в господарства населення, зрушеннями структурних характеристик самої тваринницької галузі. Зазначене спричинило, з одного боку, підвищення рівнів виробничої та повної собівартості основних видів тваринницької продукції, в тому числі і молока, за рахунок негативного впливу ефекту масштабу, адже масштаби виробництва скоротилися, а з іншого боку, набуття пріоритетності розвитком рослинництва в аграрних підприємствах, як галузевого напрямку, що забезпечує надійнішу та більш стабільну доходність.

Інтенсифікація розвитку виробництва молока можлива за рахунок проведення раціональної селекційно-племінної роботи, застосування прогресивних технологій польового кормовиробництва та, відповідно, раціональної годівлі корів, вдосконалення організації та управління трудовими та матеріальними ресурсами. При цьому основу утримання молочного стада в аграрних підприємствах складає, все ж таки, польове кормовиробництво.

Попит на корми знаходиться в залежності від тенденцій розвитку галузі тваринництва. Відповідні дослідження свідчать, що простежується чітка залежність між площею посівів кормових культур та утримуваним поголів'ям великої рогатої худоби, взагалі, та молочних корів, зокрема (коефіцієнт кореляції по поголів'ю великої рогатої худоби – 0,973, по поголів'ю корів – 0,997), в свою чергу часовий лаг між подією (скороченням поголів'я) та реакцією на нею (зменшенням посівних площ) фактично відсутній [4]. При цьому товарна політика більшості сільськогосподарських підприємств-виробників продукції тваринництва базується на застосуванні методів планування від досягнутого, а рішення щодо місця кормових сівозмін в структурі землекористування товаровиробників носять флуктуаційний (випадковий) характер. З року в рік ситуація посилюється та призводить до міжгалузевого дисбалансу у аграрному виробництві. Як наслідок, відбувається згортання ресурсної бази та гальмування розвитку тваринництва.

Тенденції структурних зрушень в спеціалізації, наслідки реформування підприємств аграрної сфери суттєво скоротили потенціал аграрних підприємств в частині наявних можливостей власного виробництва кормів навіть спеціалізованими підприємствами, адже використання ріллі під посіви високорентабельних товарних культур є більш економічно вигідним [5]. В свою чергу, як показують наші дослідження та наукові результати низки вітчизняних вчених-економістів, ефективно виробництво молока можливе лише в умовах крупних спеціалізованих підприємств. Молочне скотарство є одним з найбільш інертних напрямів спеціалізації сільськогосподарського виробництва, а отже ефективно компенсувати цінові ризики на продуктових та ресурсних ринках можливо лише за рахунок позитивних проявів ефекту масштабу [6-8]. Підвищений рівень ефективності виробництва молока в крупних спеціалізованих підприємствах дозволяє ефективно використовувати інтеграційні інструменти формування кормової бази за рахунок побудови взаємовигідної взаємодії з підприємствами рослинницького напрямку, які вироблятимуть та реалізовуватимуть підприємствам-виробникам молока продукцію польового кормовиробництва. Таким чином, в якості об'єкта раціоналізації розмірів варто розглядати не тільки площі землекористування виробників молока, а й вертикально-інтегрованих виробничих об'єднань та структур, суб'єктами інтеграторами в яких вони виступають.

Врахування перелічених обставин дозволили формалізувати архітектуру організаційно-економічного механізму управління розмірами аграрних підпри-

ємств молочного напрямку (рис. 2). При цьому під вказаним механізмом управління слід розуміти впорядковану сукупність суб'єктів, об'єктів, факторів та засобів опосередкування їх впливу, а також інструментів та важелів впливу менеджменту підприємства на розміри підприємств, залучення яких має ґрунтуватися на результатах моніторингу та оцінювання їх економічного потенціалу [9]. Архітектура механізму передбачає органічну єдність та вільне ситуативне комбінування доступних інструментів, важелів та засобів, а єдиним критерієм раціоналізації є дотримання адекватного завданням розширеного відтворення рівня економічної ефективності виробництва молока.

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм раціоналізації розмірів аграрних підприємств молочного напрямку

Концентрація є важливим фактором підвищення економічної ефективності виробництва молока. Про це свідчать дані групування аграрних підприємств Харківської області за поголів'ям корів (табл. 3). Дослідженнями встановлено, що інтенсифікація молочного скотарства в теперішній час виявляється не тільки в підвищенні рівня годівлі молочної худоби, а і в оптимізації структури річного раціону за складом необхідних компонентів відповідно до біологічних особливостей

окремих груп тварин. Звідси витікає, що раціоналізація польового кормовиробництва є важливим напрямом підвищення продуктивності та ефективності виробництва молока. Втім, виробничий потенціал підприємств-виробників молока в частині розвитку польового кормовиробництва для власних потреб зумовлює необхідність вдосконалення управління їх розмірами.

Таблиця 3

Вплив концентрації поголів'я корів на ефективність виробництва молока в аграрних підприємствах Харківської області в 2021 р.

Показники	Групи господарств за поголів'ям молочного стада ВРХ, гол						В середньому по області
	до 50	51-100	101-250	251-400	401-800	більше 801	
Кількість господарств у групі, од.	21	16	39	23	17	10	126
Середня площа сільськогосподарських угідь одного підприємства по групі, га	1908,3	3203,6	2413,3	3218,2	5121,7	7970	3383
Припадає корів на одне підприємство в середньому по групі, гол.	26	75	165	322	560	1216	296
Середній річний надій молока від однієї корови по групі, кг	4793,6	4364,6	4259,6	5200,3	5767,4	6840	5684,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	-1,3	-9,2	1,2	8,9	20,7	23,8	17,6

Враховуючи сучасний стан та умови діяльності вітчизняних аграрних підприємств, вирішення проблем управління розмірами підприємств-виробників молока та їх сировинних зон, необхідно розпочати з активізації інтеграційного інструментарію, а саме створення об'єднань вертикального типу на основі об'єднання економічних інтересів різних за розмірами підприємств молочного напрямку. При цьому останні мають виробляти власну продукцію польового кормовиробництва. В запропонованому об'єднанні в якості інтегратора можуть виступати як виробники молока, так і підприємства, що здійснюють торговельно-закупівельну діяльність, а також молокопереробні підприємства (рис. 3). Головна мета діяльності даного вертикально-інтегрованого утворення має полягати в найбільш пропорційному задоволенні економічних інтересів учасників.

Рис. 3. Структура взаємодії учасників вертикально-інтегрованого об'єднання підприємств молочного напрямку

В результаті запропонованої схеми взаємодії суб'єктів інтеграційного об'єднання посередник або переробник матиме змогу отримати той же розмір прибутку, але з нижчим рівнем торгової націнки, що підвищить цінову конкурентоспроможність його продукції. З організаційної точки зору невизначена кількість суб'єктів здійснює вплив на формування раціональних розмірів аграрних підприємств молочного напрямку, їх об'єднань та сировинних зон, які можна поділити на такі категорії: безпосередньо підприємство, держава та суб'єкти сфери обігу. При цьому підприємство намагається покращити ступінь адаптивності своєї виробничої політики для підвищення ефективності основної діяльності шляхом максимального використання свого економічного потенціалу. В свою чергу, держава здійснює вплив на формування розмірів підприємств шляхом: залучення заходів прямого державного регулювання економічних та правових відносин, передусім, в питаннях власності та оренди ресурсів, інфраструктурного регулювання, створення та перегляду нормативно-правової бази, яка регламентує комерційні процеси обігу продукції; застосування заходів непрямого впливу, які значною мірою зумовлюють економічну поведінку суб'єктів сфери виробництва в частині залучення до процесів інтеграції, стратегічного управління та змін розмірів підприємств-виробників молока та сировинних зон їх кормовиробництва. [10]

Зважаючи на умови функціонування та власні можливості підприємств, кожне з них повинне самостійно визначати подальші стратегічні напрями свого розвитку. Вибір того чи іншого варіанту стратегії має ґрунтуватися на результатах об'єктивної та неупередженої оцінки виробничо-комерційних можливостей підприємства. При цьому навіть при зміні ринкової кон'юнктури економічно обґрунтованим та доцільним може бути застосування однієї й тієї ж стратегії. Аграрне підприємство молочного напрямку здатне та повинне управляти обсягами виробництва та реалізації продукції, регулюючи поголів'я.

Здійснення перелічених заходів на мікрорівні обумовлює виділення першочергових заходів, які дозволять стабілізувати виробничі параметри товарови-

робників та стан галузі, а також окреслити зрозумілі та взаємопов'язані стратегічні орієнтири розвитку галузі молочного скотарства та визначенні просторових, ресурсних й фінансово-економічних пропорцій її суб'єктів. При цьому ключовими стратегічними орієнтирами мають стати:

- недопущення погіршення стану земельних угідь в користуванні агрохолдингів, мультинаціональних компаній та крупних землекористувачів з внесенням відповідних регуляторних заходів;

- дотримання продовольчої безпеки держави шляхом збалансування внутрішнього виробництва за рахунок стимулювання вітчизняного тваринництва;

- розвиток експортного потенціалу та зниження імпортозалежності внутрішнього ринку.

При цьому в якості першочергових заходів слід здійснити регуляторні впливи у вигляді запровадження стимулів, застосування заборон та визначення правил, процедур й порядків їх застосування щодо:

1. Збереження внутрішнього виробництва, наявного поголів'я та генетичних ресурсів.

2. Відновлення ланцюгу постачань кормів між підприємствами різних масштабів та розмірів виробництва.

3. Стимулювання активізації експорту продуктів переробки молока на відкритий на сьогоднішній день для української продукції європейський ринок, що стимулюватиме зростання його внутрішнього виробництва на основі гармонізації інтересів виробників сировини, переробників, посередників та імпортерів шляхом застосування фіскальних, тарифних та нетарифних методів.

4. Впорядкування системи контролю якості при виробництві, реалізації та перепродажу продукції молочного скотарства.

5. Розгалуження каналів збуту різними функціональними групами товаровиробників (за розмірами, масштабами виробництва та фінансовими можливостями).

Визначені стратегічні орієнтири та перелік першочергових заходів обумовлені об'єктивними характеристиками реальної органічної структури капіталу, розміщеного у вітчизняному аграрному виробництві, адже він є найбільш сконцентрований в структурах холдингового типу та великих підприємствах, орієнтованих, переважно, на виробництво продукції рослинництва. Саме тому на фоні закріплених наразі законодавчо зрушеннях у функціонуванні ринку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення використання такого індикатора, як збереження та поступове зростання родючості та якості ґрунтів, з запровадженням відповідних механізмів застосування обмежень до використання переваг відміни мораторію на обіг сільськогосподарських земель агрохолдингами та великотоварними підприємствами змусить останніх до зрушень у своїй галузевій та товарній спеціалізації в бік розширення виробництва продукції тваринництва, що стимулюватиме також розвиток польового кормовиробництва та збільшення обсягів використання органічних добрив під польовими сівоzmінами. При цьому на практиці виникатимуть певні диспропорції у виробництві кормів, що спростить доступ до них дрібних товаровиробників та створить умови для зростання обсягів виробництва продукції. В свою чергу, орієнтація крупних спеціалізованих господарств на збут продукції переробникам, а дрібних товаровиробників – населенню суттєво скоротить конкуренцію між ними та призведе до досягнення раціональних пропорцій виробництва молока різними групами товаровиробників, ринкові інтереси яких майже не перепинатимуться.

Висновок. Основним фактором, що обмежує збільшення поголів'я продуктивних тварин в молочному скотарстві є обсяги виробництва кормів для власних потреб всередині підприємства-товаровиробника, а отже площа сільськогосподарських угідь під посівами кормових культур. Вказане є основною передумовою управління розмірами підприємств. Існуюча структура власності та особливості орендних відносин сприяють активізації комерційних та інтеграційних інструментів управління змінами розмірів підприємств молочного напрямку, їх об'єднань та сировинних зон. Пропорції вказаних змін визначаються обґрунтуванням параметрів доцільності заміщення компонент власної кормової бази залученими та навпаки, що дає змогу досягати оптимального рівня концентрації виробництва, в тому числі, і без змін площі землекористування підприємства-виробника молока. Доведено, що структурні зміни у функціональному та організаційному розміщенні виробництва молока зумовлені підвищенням рівнів виробничої та повної собівартості молока за рахунок негативного впливу ефекту масштабу та набуттям пріоритетності розвитком рослинництва в аграрних підприємствах, як галузевого напрямку, що забезпечує надійнішу та більш стабільну доходність. При цьому розвиток польового кормовиробництва, як каталізатора розвитку тваринництва, в цілому, та молочного скотарства, зокрема, є основою інтенсифікації та підвищення економічної ефективності молочного скотарства в аграрних підприємствах.

Бібліографічний список

1. Кількість сільськогосподарських тварин за категоріями господарств. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/2022/50.xlsx (дата звернення 10.04.2023)
2. Поголів'я корів в Україні зменшилось на понад 13 %. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/show/pogoliva-koriv-v-ukraini-zmensilos-na-ponad-13> (дата звернення 10.04.2023)
3. Обсяг виробництва (валовий надій) молока за регіонами. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/2022/55_1.xlsx (дата звернення 10.04.2023)
4. Мазнев Г.Є., Красноруцький О. О., Бобловський О. Ю., Артеменко О. О., Заїка С. О. Прогресивні технології польового кормо виробництва в контексті реставрації тваринницької галузі. *Вісник ХНАУ: Економіка АПК і природокористування*. 2009. Вип. 10. С. 50 – 60.
5. Гуторов А. О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія і практика. Харків : «Міськдрук». 2012. 377 с.
6. Амбросов В. Я., Маренич Т. Г. Підвищення ефективності молочного скотарства. *Вісник ХНТУСГ : Економічні науки*. Харків. 2012. Вип. 126. С. 3-16.
7. Величко Є. І. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2015. № 4. С. 103–108.
8. Безсмертна О. В., Тарасюк Н. М. Дослідження впливу рівня концентрації та спеціалізації виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами на ефективність галузі молочного скотарства. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 23 – 27.
9. Яців І. Концентрація виробництва у сільськогосподарських підприємствах як чинник формування в них конкурентних переваг [Електронний ресурс] Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2010_1-2/files/10yaicaf.pdf. (дата звернення 10.04.2023)

10. Смігунова О. В. Методичні засади визначення раціональності розмірів аграрних підприємств молочного напрямку: теоретичний аспект. Вісник ХНТУСГ : Економічні науки. Харків. 2016. Вип. 172. С. 175–181.

References

1. *Kilkist silskohospodarskykh tvaryn za katehoriiami gospodarstv. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [The number of farm animals by category of farms. State Statistics Service of Ukraine] Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/2022/50.xlsx [In Ukrainian].

2. *Poholiv'ia koriv v Ukraini zmenshylos na ponad 13 %*. [The number of cows in Ukraine decreased by more than 13%.]. Retrieved from: <https://agravery.com/uk/posts/show/pogoliva-koriv-v-ukraini-zmensilos-na-ponad-13> [In Ukrainian].

3. *Obsiah vyrobnytstva (valovyi nadii) moloka za rehionamy. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [Volume of production (gross hope) of milk by region. State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/open_data/2022/55_1.xlsx [In Ukrainian].

4. Mazniev, H. Ye., Krasnorutskiy, O. O., Boblovskiy, O. Yu., Artemenko, O. O., & Zaika, S. O. (2009). Prohresyvni tekhnolohii polovoho kormo vyrobnytstva v konteksti restavratsii tvarynnytskoi haluzi [Progressive technologies of field fodder production in the context of restoration of the livestock industry]. *Visnyk KhNAU: Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia*. 10. 50–60. [In Ukrainian].

5. Hutorov, A. O. (2012). *Ekonomichne obgruntuvannia ratsionalnykh rozmiriv silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia i praktyka*. Kharkiv : «Miskdruk». 377 [In Ukrainian].

6. Ambrosov, V. Ya., & Marenych, T. H. (2012). *Pidvyshchennia efektyvnosti molochnoho skotarstva* [Increasing the efficiency of dairy farming.]. *Visnyk KhNTUSH : Ekonomichni nauky*. Kharkiv. 126. 3-16. [In Ukrainian].

7. Velychko, Ye. I. (2015). *Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Economic efficiency of milk production in agricultural enterprises.]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. 4. 103–108. [In Ukrainian].

8. Bezsmertna, O. V., & Tarasiuk, N. M. (2012). *Doslidzhennia vplyvu rivnia kontsentratsii ta spetsializatsii vyrobnytstva moloka silskohospodarskymy pidpriemstvamy na efektyvnist haluzi molochnoho skotarstva* [Study of the influence of the level of concentration and specialization of milk production by agricultural enterprises on the efficiency of the dairy industry]. *Ekonomika APK*. 4. 23–27. [In Ukrainian].

9. Yatsiv, I. (2023). *Kontsentratsiia vyrobnytstva u silskohospodarskykh pidpriemstvakh yak chynnyk formuvannia v nykh konkurentnykh perevah* [Concentration of production in agricultural enterprises as a factor in the formation of competitive advantages in them]. Retrieved from: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2010_1-2/files/10yaicaf.pdf. [In Ukrainian].

10. Smihunova, O. V. (2016). *Metodychni zasady vyznachennia ratsionalnosti rozmiriv ahrarnykh pidpriemstv molochnoho napriamu: teoretychnyi aspekt*. [Methodological principles for determining the rationality of the sizes of dairy agrarian enterprises: theoretical aspect]. *Visnyk KhNTUSH : Ekonomichni nauky*. Kharkiv. 172. 175–181. [In Ukrainian].

STRATEGIC GUIDELINES FOR MANAGING THE SIZE AND SCALE OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL DAIRY ENTERPRISES

Krasnorutskiy O. O., Institute of Animal Science of NAAS

Smihunova O. V., State Biotechnological University

Chyhrynov Ye.I., Institute of Animal Science NAAS

The article provides the substantiation of strategic guidelines for the formation of rational sizes of agrarian enterprises of dairy direction of specialization in the context of the increase of economic efficiency of their activity. There are denoted the main elements of conceptual and categorical apparatus of research of the size, scale, specialization and concentration of production in agrarian enterprises. It is determined, that the size of the agrarian enterprise of the dairy direction is a complex characteristic of its productive potential, which reflects by means of the system of parameters of the land tenure area and the number of the agricultural animals the possibilities of the enterprise to achieve certain results of milk production and its intensification at the preservation of the spatial characteristics of the enterprise. There have been studied the peculiarities of formation and functioning of the organizational-economic mechanism of managing the size of agrarian enterprises of the dairy direction. There has been grounded the methodical approach to changing the size of agrarian milk producing enterprises. There has been estimated the dynamics of levels of specialization, concentration and economic efficiency of milk production and sale in agrarian enterprises. There have been revealed the tendencies of attracting the instruments of rationalization of the production structure and the sizes of the milk producing enterprises. It substantiates the directions of development of economic potential of agrarian enterprises of dairy specialization. There have been defined the peculiarities and limits of the usage of integration instruments of rationalization of the size of agrarian milk producing enterprises. It determines the strategic guidelines for stabilization of the dairy cattle breeding sector in the present conditions and identifies the exclusive importance of the field fodder production as a catalyst for the sector development. It has been established that the key strategic guidelines for the development of dairy cattle breeding in agrarian enterprises should be the prevention of land degradation in the use of agricultural holdings, multinational companies and large land users with the introduction of appropriate regulatory measures; observance of food security of the country by balancing domestic production by stimulating Russian cattle breeding; development of export potential and reduction of import dependence of the domestic market.

Keywords: dairy farming, field fodder production, specialization, concentration, strategic management, mechanism.